

Família, amics i canvis en la Guerra de Successió

Pere Molas Ribalta

És un tòpic dir que tota guerra civil divideix les famílies entre partits antagònics. Forma part de l'anecdota històrica que en les revoltes jacobites la noblesa escocesa enviés un fill a lluitar pel rei Jaume Stuart i un altre pel rei Jordi de Hannover. Ja sabem que la societat catalana, almenys la societat política, es va dividir entre austracistes i borbònics i que aquesta divisió passava per enmig dels llaços de parentiu. El que aquí vull posar en consideració és que aquests lligams familiars, com també els d'amistat i companyonia, es mantenien d'alguna manera malgrat l'enfrontament polític, o eren tinguts en compte com elements rellevants i explicatius dels comportaments seguits pels diferents personatges. I encara més, que l'adscripció a un o altre dels dos bàndols va patir modificacions objectives i subjectives al llarg dels anys. Per fer aquesta anàlisi utilitzaré com a font primordial les *Narraciones Históricas* de Francesc de Castellví i la *Historia de las guerras civiles de España* del comte de Robres,¹ dos contemporanis de diferent bàndol que coneixien amb detall i valoren amb precisió l'entrellat de relacions familiars i socials.

1. Francisco de CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, edició de Josep M. MUNDET GIFRE i José M^a. ALSINA ROCA, Fundación Francisco Elías de Tejada y Erasmo Pércopo, 4 volums. Madrid 1997-2001. Agustín LÓPEZ DE MENDOZA Y PONS, Conde de ROBRES, *Historia de las guerras civiles de España*, Diputación Provincial, Zaragoza, 1882. Nova edició a càrrec de José M^a. IÑURRITEGUI, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2006.

Família i amistat

Un dels austracistes més declarats, signant del pacte de Gènova el 1705, va ser el cavaller Antoni de Peguera i Aimeric. El seu pare era Guerau de Peguera, senyor de Torrelles de Foix. Quan el jove Peguera fou perseguit per les autoritats borbòniques per la seva implicació en el moviment austracista de 1704, la família va patir, segons Castellví, un cert buit social: “viose la familia afligida y casi universalmente desamparada del frecuente concurso de la nobleza, que hasta los mismos parientes andaban remisos”. Amb més raó es retreien del tracte habitual els no familiars, llevat de tres excepcions molt significades, per l'adscripció política dels personatges: el cavaller de l'orde de sant Joan Felicià Sayol, la família Clariana, comtes de Munter i don Josep Galceran de Pinós i Rocabertí, amic personal de don Guerau, que acabava d'obtenir el títol de marquès de Santa Maria de Barberà.²

La mare d'Antoni de Peguera era Maria d'Aimeric, una de les tres filles de Baltasar d'Aimeric i Cruïlles. Aquest personatge formava part del grup de cavallers reticents a acceptar la successió borbònica, “de los sujetos que confirieron ocultamente”, en el moment de la successió de Carles II i també dels que “se declararon en actos públicos a favor de mantener las leyes”, és a dir dels hostils a l'autoritarisme reial i al nomenament de nous virreis. Aquesta posició no va ser obstacle per que, acabades les Corts, Felip V li concedís un títol de marquès, el d'Aimeric, com va fer amb els altres cavallers de l'oposició (entre ells el citat Galceran de Pinós), en un esforç per atreure-se'ls que va resultar infructuós.³

La filla gran del nou marquès d'Aimeric, i tia carnal del jove Peguera, era Anna d'Aimeric, que el 1703 havia perdut el seu marit, el tinent general Domenico Pignatelli, marquès de San Vicente, capità general de Galícia. Quan la dama va arribar a Barcelona el 1704, el mateix virrei Velasco va visitar-la i “en indiferente conversación”, li va suggerir “que los mozos de espíritu probaban mejor corriendo caravanas y los aires nativos les son dañinos”, és a dir que encomanava a la tia transmetés al nebot conspirador la conveniència d'un prudent allunyament.⁴

2. CASTELLVÍ, I, p. 479.

3. Pere MOLAS, *L'alta noblesa catalana a l'Edat Moderna*, Eumo, Vic, 2004, p. 136-137.

4. CASTELLVÍ, I, p. 459.

Els fills d'Anna d'Aimeric i cosins de Peguera, Antoni i Francesc Pignatelli i Aimeric van ser, tal com ens diu Castellví, "coroneles del partido contrario". Francesc Pignatelli havia estat dels primers catalans que va veure Felip V, quan aquest rei va arribar a Alcarràs el 1701.⁵ En contrast amb aquesta posició, la seva germana, Maria Josefa de Pignatelli i Aimeric, es va casar el 1709 amb uns dels cortesans i amics de Carles d'Àustria, el comte d'Althann i segons es deia a Viena podia ser l'amant de l'emperador.⁶ Desde aquesta posició el 1725 tractava d'influir l'ambaixador espanyol Ripperdá, perquè protegís la carrera del seu germà Francesc dins l'exèrcit espanyol; mentre el germà gran, Antoni, després d'arribar a ser tinent general borbònic el 1719, s'havia casat amb una aristòcrata napolitana i havia entrat al servei de l'emperador Carles VI. Antoni havia aconseguit que el seu oncle austracista Guerau de Peguera pogués emportar-se un criat que l'ajudés quan els borbònics el dugueren pres a Pamplona el 1715.⁷

La diferent fidelitat política va travessar també, algun moment, la família del comte d'Erill, el qual havia desenvolupat fonamentalment la seva carrera a la corona de Castella, on havia nascut. Per sospites d'austracisme havia estat empresonat amb un fill seu a l'alcàsser de Segovia. Segons Castellví "desconfiaron de su proceder por sólo el motivo de ser hermano de la condesa Caraffa, camarera mayor de la emperatriz".⁸ Com que no havia fet acatament a Carles d'Àustria, el febrer de 1706 li havien estat confiscats els seus béns a Catalunya per absència. Alliberat pels aliats, va retre homenatge a Carles a Guadalajara i posteriorment fou nomenat "grande". En canvi el seu fill gran, D. José de Erill, va servir Felip V i va caure presoner a la batalla de Saragossa, l'estiu de 1710. Va ser portat a Barcelona i l'any següent va canviar de bàndol. Va morir com comte d'Erill a Viena. El comte d'Erill era germà de mare d'un dels més importants austracistes valencians, el comte de Cardona, que també va tenir un gran paper a la cort imperial.⁹

5. Antonio de UBILLA, *Sucesión del Rey Nuestro Señor don Phelipe V*, Madrid, 1704, p. 226. Por consultar-se en versió electrònica a www.cervantesvirtual.com. Pignatelli manava aleshores una companyia d'arquebussers.

6. Virginia LEON, *Carlos VI. El emperador que no pudo ser rey de España*, Editorial Aguilar, Madrid, 2002, pp. 150 y 282.

7. CASTELLVÍ, IV, p. 497.

8. CASTELLVÍ, I, p. 186.

9. Carmen PÉREZ APARICIO, "Una vida al servicio de la casa de Austria. Don José Folc de Cardona y Erill, príncipe de Cardona (1651-1729)", *Estudis*, n.º 28 (2002), p. 421-448.

A la batalla d'Almenar el 1710 va morir lluitant en l'exèrcit borbònic el segon marquès de Gironella, Francesc d'Agulló Pinós. El seu cosí Joan Descatllar, marquès de Besora, que era ajudant militar de Carles d'Àustria, va demanar permís al seu sobirà per poder retre els honors funerals al cadàver del seu parent i portar-lo a l'església d'Almenar.¹⁰

Els germans Amat i Planella tingueren actituds contraposades a les Corts de 1701. Mentres Francesc fou un dels cavallers que presentaren dissentiment envers la política reial, Josep fou dels qui es pronunciaren obertament contra aquesta mesura. Francesc, a més, va ser un dels primers cavallers que reteren homenatge a Carles d'Àustria tan bon punt aquest va desembarcar a Catalunya el 1705. En conseqüència, Josep va rebre de Felip V el títol de marquès de Castellbell el 1702 i el 1705 es va haver de retirar a les seves possessions de Vacarisses, mentre que Francesc va rebre el títol de marquès de sant Miquel de Castellar de Carles III el 1707. El marquès de Castellbell estava casat des de 1695 amb Marianna Junyent i Vergós, el germà de la qual, Francesc de Junyent i Vergós, va ser un destacat borbònic i també un dels nobles oposats al dissentiment. Junyent havia estat oïdor militar de la Generalitat el 1696, però el 1714 s'ufanava d'haver estat el primer català en entrar a la ciutat de Barcelona amb l'espasa a la mà i es va manifestar amb duresa envers els representants de les institucions catalanes vençudes.¹¹

Una diferència semblant es va donar en el cas dels germans Llupià i Roger. Carles, el primogènit (1671-1723) va ser un dels partidaris de la política reial a les Corts, el que li valer el títol de marquès de Llupià. Tanmateix, el 1705 no va deixar el país i va fer acte de presència a les Corts convocades per Carles III. En canvi, el seu germà fadrister, Àngel Carles, va ser capità del regiment austracista manat per Antoni de Clariana i Gualbes.¹²

El cònsol francès a Barcelona desconfiava de la lleialtat del comte de Llar, Francesc Antoni de Llar i Pons (1642-1708), degut a la seva ascen-

10. CASTELLVÍ, III, p. 51.

11. Joan MERCADER RIBA, *Felip V i Catalunya*, Edicions 62, Barcelona, 1968, p. 348-349.

12. Miquel PEREZ LATRE, "Els Llupià i la política a l'Edat Moderna", dins Josep FERNÁNDEZ TRABAL, dir., *Historia dels Llupià*, El Trabucaire, Perpinyà, 2007, p. 149-150 i 164-165.

dència rossellonesa i a que el seu pare havia estat decapitat el 1674 a Vilafranca de Conflent per conspiració contra la sobirania francesa, però tant ell el 1705, com el seu fill el 1713 varen ser fidels a Felip V. El comte es va exiliar a Castella, on va morir. En canvi un nebot seu, Francesc de Llar, "muy mozo", fou un austracista abrandat, va participar activament en l'atac a Montjuïc i després va lluitar contra els borbònics a Aragó. El 1713 va caure presoner vora Cardona i es va salvar d'una execució segura gràcies al parentiu del seu oncle botifler.¹³ Mentrestant, el nou comte de Llar organitzava una companyia a càrrec seu per participar en el setge de Barcelona, mèrit que va adduir més endavant per sol·licitar una plaça de regidor de l'Ajuntament borbònic.¹⁴

També hi hagué diferències entre els germans Josa i Agulló. Joan fou un dels que s'oposaren al dissentiment a les Corts el 1701, el 1704 fou extret com visitador del General, acollí el virrei Velasco a casa seva durant el setge de 1705 i s'exilià amb ell. Felip V li va concedir els béns que havien estat confiscats a l'Aragó a Antoni d'Erín, que precisament era cunyat del mateix Josa. Aquest serví militarment com a coronel borbònic a la Segarra i va morir el 1710 a la batalla de Brihuega. El seu germà Francesc, canonge de la catedral de Barcelona i ardiaca de Santa Maria del Mar, va ser austracista. Estava en el seguici del bisbe de Barcelona, Benet Sala Caramany i com ell va romandre confinat a Castella des de 1705. El 1710 va besar la mà de Carles d'Àustria i va tornar a Barcelona. El 1713 formava part de la Conferència dels Tres Comuns i va redactar un document "ofreciéndose del todo al último sacrificio del Principado"; es va exiliar i va morir a Viena amb el càrrec de comissari general de Croada "por lo perteneciente al reino de Sicilia". Va tenir serioses possibilitats de ser promogut a la dignitat de cardenal a presentació de l'emperador.¹⁵ Un tercer germà, Josep Josa i Agulló, va tenir un comportament intermediari entre el borbònic i l'exiliat: va romandre a Catalunya durant la guerra, però fou dels qui sortiren de Barcelona el 1713, després de la resolució de la Junta de Braços.

Les amistats eren conegudes, analitzades i utilitzades. Tenim el cas de dos militars catalans, amics del príncep Jordi de Hesse. Un d'ells era Fè-

13. Joaquim ALBAREDA, *Els catalans i Felip V*, Vicens Vives, Fundació "La Caixa", Barcelona, 1993, p. 237. CASTELLVÍ, III, p. 572.

14. MERCADER, *Felip V*, p. 361 nota 69.

15. CASTELLVÍ, III, p. 494-495.

lix Ballaró, d'ascendència rossellonesa, "muy estimado del príncipe". Un grup de nobles, entre els quals hi havia Bernat d'Aimeric i Josep Galceran de Pinós, l'escolliren com intermediari per temptejar el príncep, virrei de Catalunya en el moment de la mort de Carles II, per saber si prendria una actitud independent envers les ordres rebudes de la cort. Segons Castellví, Ballaró, que era home "de relevante conocimiento y viveza, muy estimado del príncipe", s'hauria portat en aquella avinentesa amb "gallardía", "libertad" i "brío". Entre els militars assistents a la conversa hi havia un altre català, Josep d'Agulló Pinós, senyor de Gironella (i des de 1702 marquès d'aquest títol), que el 1697 havia servit a les ordres del príncep a la comarca del Bages. Agulló es manifestà partidari de la "quietud", és a dir, de no qüestionar les disposicions que s'havien pres a Madrid. Es guiava per l'opinió del canceller de Catalunya, Miquel de Taverner i Rubí, bisbe de Girona i declarat borbònic, el qual l'informava de totes les novetats que rebia de la cort "y desde aquel punto corrieron con la misma uniformidad". Sembla que per influència del canceller, Josep d'Agulló, que tenia fama d'hostil als francesos, va ser escollit com ambaixador de la Generalitat per donar la benvinguda al nou rei. La seva fidelitat borbònica va ser premiada amb el títol de marquès.¹⁶

El 1702 el príncep Jordi de Hesse Darmstadt va comparèixer a les aigües del golf de Cadis, amb una esquadra anglo-holandesa. L'objectiu de l'expedició eren els ports de la Baixa Andalusia, a la badia de Cadis i voltants. Manava les tropes espanyoles el marquès de Villadarias, que s'havia enfrontat amb el príncep de Hesse a la campanya per intentar reconquerir Palamós dels francesos el 1695, i tenia a les seves ordres com a general de cavalleria Fèlix Ballaró, que havia estat enviat des de Barcelona el 1701. Precisament Ballaró era amic del príncep de Hesse des dels fets de Palamós i havia pres el seu partit contra Villadarias. Aquest, "experimentado soldado de áspera y rígida condición", li va retreure l'amistat amb paraules punyents i, esperonat per aquests retrets i possibles insinuacions de traïció, Ballaró va morir lluitant contra el seu antic cap. La versió del marquès de San Felipe al respecte és sintètica: "murió casi desesperado, arrojándose al mayor peligro, porque le había dicho Villadarias que allí estaba su amigo Darmstadt". El comte de Robres és potser qui ens ofereix una visió més dramàtica dels fets. Villadarias hauria

16. CASTELLVÍ, I, p. 218-219. "Tentativa del partido celante a investigar al príncipe de Darmstadt cual dictamen seguiría".

enviat Ballaró contra els atacants “con sola su compañía”, dient-li amb sarcasme que no es preocupés pel perill, “que ya su amigo el príncipe de Darmstadt evitaría el riesgo”. El català, despitat pel menyspreu sofert, atacà els anglo-holandesos amb menys de 50 cavalls, “un escuadroncico” en paraules del comte de Robres, i va morir amb l'espasa a la mà.¹⁷ Castellví ens dóna una versió més llarga; l'atribueix al cavaller de Cervera Miquel de Montserrat i Sabater, que va ser ferit al costat del general. Després de l'aspre intercanvi de retrets mantingut amb el marquès de Villadarias, en el qual Ballaró va refermar la seva fidelitat a Felip V, el militar català s'oferí a enfrontar-se al desembarcament dels aliats amb quatre esquadrons i va avançar contra els enemics “con más bravura que reflexión” (la versió torna a mencionar els 50 cavalls esmentats per Robres). La seva mort va precipitar la desbandada de les tropes espanyoles, sense poder impedir, el desembarcament dels aliats.¹⁸ Encara un altre membre de la família Ballaró va servir Felip V com a coronel.

Dos anys més tard, l'agost de 1704 el príncep de Hesse Darmstadt tornava a ser a les aigües de l'estret de Gibraltar amb una esquadra aliada. Des de 1702 era governador de Ceuta el seu antic subordinat el marquès de Gironella (i un altre militar català era precisament en aquell moment el governador de la plaça de Melilla). Després de la conquesta de Gibraltar, el príncep va enviar una carta a Gironella demanant-li que lliurés la plaça, a la que anomenava “antemural de la Cristiandad” i bo i recordant-li la fidelitat que sempre havia tingut a la casa d'Àustria. Gironella, per manifestar obertament la seva conducta, ni tan sols va obrir la carta que li adreçava Jordi de Hesse i va contestar verbalment que compliria amb el seu honor i obligació de conservar la plaça per Felip V de Borbó. Va morir com a governador el 1705, sense tornar a Catalunya.¹⁹

Qui era austracista

Durant un cert temp va haver-hi dubtes sobre quines eren les preferències polítiques de molts personatges. Austracistes notables, com els

17. ROBRES, *Historia de las guerras*, p. 112.

18. CASTELLVÍ, I, p. 366-367.

19. CASTELLVÍ, I, p. 305-306.

amics comte de Savellà i marquès de Rubí, havien participat en les festes celebrades en honor de Felip V i de la seva muller, per no parlar del mateix Antoni de Peguera i Aimeric.²⁰ Savallà, com a ambaixador del Consell de Cent, va saludar Felip V i la nova reina a Hostalric “con el lucimiento correspondiente al carácter de embajador y el lucimiento de su sangre” (són paraules del també austracista Narcís Feliu de la Peña).²¹ Felícia de Cordelles, que va ser un actiu austracista i va rebre de Carles d'Àustria el títol de marquès de Mura, era el 1701 el clavari del Braç Militar, i en absència del president, li va pertocar retre l'homenatge al rei borbó, “acompañado de gran número de caballeros, y adelantándose ... y puesta la rodilla en tierra, cumplió con su oración con todo el empeño”.²² Aquesta cerimònia no va impedir que signés el dissentiment presentat a les Corts i que el 1705 s'unís al camp dels aliats davant Barcelona.

El fiscal de l'Audiència Francesc Portell era considerat un dels membres de la “quatreta”, el grup de magistrats borbònics del tribunal. Però quan el 1703 fou nomenat fiscal del Consell d'Aragó, s'acomiadà dels consellers de la ciutat amb tota mena de cerimònies i declaracions d'amor i col·laboració. La ciutat se li oferí “en quant fos de son major agrado” i ell va respondre que sempre el trobarien prompte en el servei de la ciutat.²³ Quan va tornar a Barcelona, però, va ser per veure l'assetjament de la ciutat per Felip V la primavera de 1706 i va haver de seguir la retirada de l'exèrcit borbònic fins Perpinyà.

Es considerava que el veritable cap del partit borbònic a Catalunya era Fèlix de Marimon, marquès de Cerdanyola, conseller de capa i espasa del Consell d'Aragó desde 1684; era considerat “el espíritu que unía y mantenía” la quatreta. Però quan ja se l'havia escollit per ser virrei de Mallorca, “le obligaron con orden expresa de Felipe V a que renunciase el puesto”, a causa de la seva amistat amb el marquès de Leganés, un aristòcrata austracista; amistat que possiblement es remuntava als anys

20. María de los Ángeles PÉREZ SAMPER, “Felipe V en Barcelona. Un futuro sin futuro”, *Cuadernos Dieciochistas* n.º 1 (2000), p. 98-101.

21. Narciso FELIU DE LA PEÑA. III, *Anales de Cataluña*. III, Barcelona, 1709 (reedició facsimil editorial Base. Barcelona 2000), p. 486.

22. UBILLA p. 251

23. *Manual de Novells Ardits o Dietari de l'Antic Consell barceloní*. XXIV. Institut Municipal d'Història, Barcelona 1971, p. 69-70 i 83.

setanta del segle XVII, quan Marimon era el regent de la tresoreria del Principat i Leganés manava un dels "tercios" de l'exèrcit reial. Prèviament havien estat dissolts dos regiments catalans i detinguts els seus coronels, que eren precisament Fèlix de Marimon i Corbera, fill del marquès, i Miquel Pons de Mendoza, germà del comte de Robres, dos militars molt actius i efectius en la defensa de la causa de Felip V.²⁴

Fins i tot va córrer el rumor de que el mateix virrei Velasco tenia simpaties austracistes i que, si l'expedició aliada de 1704 hagués estat manada pel seu amic l'almirall de Castella, en comptes de ser-ho pel príncep de Hesse, el seu comportament hagués estat ben diferent. Tant Castellví com el comte de Robres recolliren diferents anècdotes al respecte.²⁵ De fet, el 1710, quan els aliats arribaren a Madrid per segona vegada, Velasco fou detingut a Andalusia i confinat a Ceuta i Melilla, on va ser obligat a romandre fins 1717. Va morir l'any següent.²⁶

En la conjuntura crítica de 1704 el virrei havia enviat diferents nobles per les comarques de Catalunya per apavaigar el país. Tres d'ells van ser clarament austracistes (Pinós, Centelles i Sentmenat), altres tres foren moderadament borbònics (Llupià, Rupit, Cartellà) i només els hereus Agulló i Marimon, fills dels marquesos de Gironella i de Cerdanyola respectivament, tingueren una decidida militància filipista.²⁷ Quan Barcelona va capitular l'octubre de 1705 no eren a la ciutat el virrei ni el portantveu de governador, batlle general ni el regent de la tresoreria, i aquests dos darrers, el comte de Centelles i Jaume d'Alemaný Descatllar foren destacats partidaris de l'Arxiduc.

L'Acadèmia dels Desconfiats, fundada el 1700 per impuls de Pau Ignasi de Dalmases, passa per ser majoritàriament austracista, començant per la presència i l'actuació del mateix Antoni de Peguera, però comptava entre els seus membres, a més de botiflers acreditats (Junyent i Vergós, Taverner i Ardena, Copons), amb militars de l'exèrcit reial establert a Catalunya, com Martín Díaz de Mayorga, els germans Pellicer Bustamante,

24. ROBRES, *Historia de las guerras*, p. 201 i 225.

25. CASTELLVÍ, I, p. 441-442. ROBRES, *Historia de las guerras*, p. 246, "Algunos de sus confidentes daban a entender que tenía el corazón todo austríaco".

26. CASTELLVÍ, III, p. 92.

27. ROBRES, *Historia de las guerras*, p. 191.

José Ignacio de Solís i Gante (de la família del ministre comte de Montellano), i sobre tot José Carrillo de Albornoz.²⁸ Aquest noble andalús es va casar el 1700 a santa Maria del Mar amb una dama catalana de la família Antich i va ingressar a l'Acadèmia a proposta del marquès de Rubí, un destacat austracista. Carrillo de Albornoz, que va succeir el seu pare en el títol de comte de Montemar, va ser un dels comandants de la ocupació el 1713-1714 i més endavant el primer corregidor borbònic de Barcelona (1718) i capità general interí del Principat.²⁹ També Díaz Mayorga, que era originari de la població manxega de Madridejos, es va casar posteriorment amb una filla del senyor de Savassona i va tenir un fill nascut a Catalunya.

És interessant conèixer la peripècia del Dr. Honorat Pallejà, un conegut botifler que va poder sortir de Barcelona amb el virrei Velasco l'octubre de 1705, però que després se'n va anar pel seu compte a Perpinyà, on tenia familiars. Va aconseguir arribar-hi després d'un atzarós viatge per mar i per terra, ajudat per un seguit de persones de diferent classe social, que ho feien sense cap coneixement previ, per recomanació d'amics i eclesiàstics; a vegades aquests personatges eren declaradament partidaris de la causa austracista i sabien qui era el fugitiu al quan ajudaven clandestinament. Així ho va fer un doctor Jordà de Cadaqués que l'ajudà a travessar les Alberes i arribar sa i estalvi al Rosselló, però que feia que el seu fill cantés cançons austracistes davant l'hoste inoperat.³⁰

No és fàcil establir el pensament polític del comte de Robres, l'autor de la *Història de las guerras civiles de España*, fidel a Felip V, però crític amb moltes de les seves disposicions de govern, sobre tot en referència amb els regnes de la Corona d'Aragó. Mig català, mig aragonès (el comtat estava situat a Aragó), havia nascut a Barcelona el 1668. El seu avi

28. Marta MUNTADA ARTILES, "Els integrants de l'Acadèmia dels Desconfiats (Barcelona 1700-1703)", *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, XLVIII (2001-2002), p. 11-84. Mireia CAMPABADAL BERTRAN, *La Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona en el segle XVIII*, Barcelona, 2006, p. 27 i s.

29. Rafael CERRO NARGANEZ, "José Carrillo de Albornoz y Montiel, conde de Montemar: un militar andaluz entre Cataluña e Italia (1694-1725)", *Pedralbes*. n.º 18 (1998), IV Congrés d'Història Moderna de Catalunya, II, p. 531 i s.

30. *Política, religió i vida quotidiana en temps de guerra (1705-1714)*. Edició de Joaquim ALBAREDA, Institut d'Història Jaume Vicens Vives, Barcelona, 2001, p. 89 i s.

i primer comte de Robres havia estat Bernat Pons i Turell, un dels jutges de l'Audiència que havia escapat de la degollina de 1640. Va escriure la seva Història per a informació i reflexió de seva família, considerant que “se ha hecho ya carácter de entrambos partidos el esforzar la mentira”, és a dir que tant la historiografia filipista com la carolina primaven la propaganda i la justificació per damunt de la veritat objectiva.

L'última decisió

L'austracista Castellví es complau a presentar-nos actituds de catalans pro borbònics però disconformes amb la política imposada per Felip V després de la seva victòria. Un d'aquests seria precisament el conseller d'Aragó Francesc Portell, incorporat al Consell de Castella el 1707, i a qui es va demanar parer en els primers mesos de 1713 envers la política que calia seguir a Catalunya. Tot i la seva trajectòria de servidor fidel del monarca, Portell suggeria a Felip V en el parer escrit que va presentar, que “la real innata clemència de Vuestra Majestad ha de ahogar el justo sentimiento que pueda haber causado tan atroz delito”, i que precisament la magnitud de la culpa faria resplendir encara més la clemència del perdó. A mig camí entre la crítica i la constatació, el conseller de Castella repetia el tòpic de que “son los catalanes defensores acérrimos de sus privilegios y constituciones”, cosa que més aviat els perjudicava, i acabava responsabilitzant de l'errada conducta dels catalans el príncep Jordi de Hesse Darmstadt, que ja era mort i a més era un estranger.³¹ El comte de Montemar, que estava casat amb una catalana, compartia amb el conseller Portell la idea que els habitants del Principat eren “idólatras de sus privilegios, con unos como usos de república en su media libertad”.³²

Sembla que en aquesta avinentesa haurien refusat manar l'exèrcit d'ocupació dos militars catalans de fidelitat borbònica ben provada. Un d'ells seria el tinent general Miquel Pons de Mendoza, germà del com-

31. CASTELLVÍ, III, p. 824 i s.

32. Salvador SANPERE MIQUEL, *Fin de la nación catalana, L'Avenç*, Barcelona, 1905, p. 75. Reedició, editorial Base. També a Colección Clásicos Tavera. Textos clásicos para la Historia de Cataluña (I).

te de Robres i actiu combatent per terres d'Aragó i Catalunya. L'altra el marquès d'Aitona, Guillem Ramon de Montcada, que havia viscut a Barcelona com a militar de 1692 fins 1705 (amb intermitències pròpies de la seva professió) i que havia participat en primera línia en el setge de 1706. Castellví explica també una anècdota esdevinguda durant la retirada d'aquell any, segons la qual el marquès hauria aconseguit un acord amb els seus vassalls de Sant Celoni perquè no hostilitzessin l'exèrcit i hauria exposat a un meravellat mariscal de Tessé una lloança de l'amor dels catalans a la llibertat. Sembla també tòpica o utòpica la proposta del marquès de pacificar Catalunya el 1713 només amb una escolta de 50 homes si podia prometre el perdó reial.³³ Però en tot cas no va ser cap dels dos l'encarregat d'ocupar Catalunya sino un militar napolità que també havia viscut els esdeveniments de 1705, el duc de Populi; segons el seu successor en el comanament, el duc de Berwick, Populi odiava els barcelonins pels insults fets a la seva muller en el moment de la victòria austracista. Entra dins la moral que Castellví volia imprimir a la seva narració que els dos generals disconformes amb la política repressiva de Felip V veiessin truncada la seva carrera militar; aquesta afirmació no es confirma gaire en el cas del marquès d'Aitona, que ja tenia el grau de capità general i va arribar a ser el degà del consell de guerra a la cort. El militar Miquel Pons de Mendoza, que era una persona de caràcter fort, aprofitava per responsabilitzar "las togas que aconsejan al rey" d'una mesura tan desencertada i que hauria de costar tanta sang als vassalls; la crítica clàssica dels militars a les decisions que suposava preses per civils irresponsables i desconixedors de la realitat.³⁴

Castellví també ens diu, que malgrat les insinuacions del rei, molts dels botiflers "que se hallaban en la corte y otras ciudades del dominio del rey Felipe", no es van incorporar al moviment d'ocupació, tal com se'ls havia suggerit, "porque a pocos fue grato el método que habían resuelto establecer en Cataluña". Però també podem pensar que no volien arriscar-se fins que la victòria fos segura. Aquest era el cas dels marquesos de Rupit, Cartellà i Moja, que el 1718 foren designats per integrar el nou

33. Pere MOLAS, "El marquès d'Aitona a la guerra de Successió", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, vol. XI (2000), p. 51-60.

34. CASTELLVÍ, III, p. 618. "Quieren muchos que esta franqueza en el hablar fue escación a su desgracia, después de tan distinguidos servicios en aquella guerra".

Ajuntament de regidors borbònics de la ciutat de Barcelona precisament “en clase de títulos”.

La diversitat també va regir les famoses deliberacions de la Junta de Braços a principis de l'estiu de 1713. Segons Castellví, que va ser protagonista actiu dels esdeveniments, la novena sortint del Braç Militar, que en teoria hauríem de suposar composta d'austracistes, volia orientar la seva renovació en sentit favorable a la capitulació, maniobra que es fa frustrar per la reacció dels partidaris de la resistència, entre ells el mateix Castellví. Encara entre els compromesos en aquella operació distingia l'autor dos grups. D'una banda hi havia els veritables cripto-filipistes, encapçalats per Francesc de Copons i Grimau, el nebot del qual, el marquès de Moja, residia a la cort de Madrid, i per Carles de Llupià; d'altra coincidien circumstancialment amb els anteriors els qui no veien una altra sortida possible a una situació tan delicada que la rendició, encara que alguns fossin “personas señaladas en el partido del emperador”. Fins i tot alguns parents del propi Castellví estaven implicats en el moviment cap a la rendició.

Segons una altra font, els *Analys consulars*, la resolució de resistir militarment en circumstàncies tan arriscades es va prendre “amb molta contradicció dels que volien i havien votat la submissió i reprotesses dels que votaren continuar la guerra, amb grandíssims debats i confusió”.³⁵ Així queda reflectit en la narració de Castellví, que va viure aquells fets conflictius i dramàtics en primera persona i ens en ha deixat una detallada narració.

Sanpere Miquel, a l'utilitzar l'obra de Castellví, no estigmatitza de manera sistemàtica com traïdors els partidaris de la capitulació o els qui van sortir de Barcelona, un cop presa la decisió de resistir. El que m'interessa assenyalar és que no fugiren únicament de la ciutat els cripto borbònics o els indiferents, sinó molts d'altres que havien estat ascendits socialment per Carles d'Àustria dins la jerarquia nobiliària i que una vegada més la divisió passava pel bell mig de les famílies, entre germans o entre pares i fills, per tàctica familiar o per diferent grau d'implicació política en els esdeveniments.³⁶

35. Biblioteca Universitària de Barcelona. Ms. 34. III. Fols. 150-151.

36. CASTELLVÍ, III, p. 707-708. Nòmina de los caballeros y ciudadanos honrados que salieron de Barcelona.

Entre els partidaris de la capitulació més o menys negociada, eren considerats filipistes, el marquès de Llupià i els seus germans, o el segon marquès de Benavent, Antoni de Sabater i de Copons, que havia estat perseguit i desinsaculat i que el 1714 va ser un dels 16 administradors de Barcelona, nomenats pel duc de Berwick. Però la diàspora afectava també austracistes més o menys abrandats. Ja el 1712 s'havia retirat a les seves possessions Josep de Meca i Cassador, diputat militar de la Generalitat de 1695 a 1698, marquès de Ciutadilla per concessió de Felip V el 1702, i un dels seguidors més declarats de l'Arxiduc el 1705, ensem amb els seus fills, un dels quals, Antoni, havia estat tinent coronel del regiment de la guàrdia reial. Un altre fill, Ramon, es va quedar a Barcelona, però no pas per desig de fer-ho, sinó per impossibilitat d'abandonar la ciutat. Don Francisco Sagarriga i Vera, que el 1712 havia succeït el seu pare en el títol de comte de Creixell, havia estat nomenat coronel d'infanteria el 1706, i encara que el seu regiment havia estat suprimit el 1708, havia estat encarregat de diverses missions polítiques i militars per terres de l'actual província de Girona el 1710 i el 1712. Ja comte de Creixell, va participar a les sessions de la Junta de Braços i després va sortir de Barcelona.³⁷

També va fer-ho Pere de Ribes i Granollacs, marquès d'Alfarràs (1702), un dels nobles que més s'havia distingit en la defensa de les constitucions el 1700. També Josep Faust Potau, magistrat de l'Audiència i comte de Vallcabra per Felip V, detingut a Madrid i posteriorment marquès de Vallcabra per Carles III. Un altre dels fugitius era el comte de Centelles, Francesc de Blanes i Desbach, Batlle general del Principat desde 1693, membre de la Junta de Medios de Carles d'Àustria el 1705, enlaira a la dignitat de grande d'Espanya el 1707, i encara nomenat pels Tres Comuns el juny de 1713 com un dels seus homes de confiança. Ell i el marquès de Llupià estaven preocupats per l'amenaça dels voluntaris del coronel Dalmau. Es refugià a Girona, posant fi així a una llarga trajectòria política. Sembla que ell i la seva muller tingueren un paper desmobilitzador allí on pogueren tenir influència. També deixaren Barcelona Josep Galceran d'Ardena, que havia estat el darrer virrei de Carles II a Mallorca i havia rebut de Carles III el títol austracista de marquès de Cartellà de Çabastida, i Antoni d'Armengol i d'Agulló, baró de Rocafort de Queralt i senyor de Montagut, recompensat el 1706 amb el títol aus-

37. CASTELLVÍ, II, p. 393, 413, III, p. 132, 151, 461, 690 i 708.

tracista de comte de Montagut; es va refugiar al monestir de Poblet, on no va poder evitar l'assalt dels miquelets resistents.

Una vegada més trobem diversitat de comportaments dins una mateixa família. Mentre Pau Ignasi de Dalmasas defensava el futur de Catalunya a Londres, el seu pare arribava a un acord secret amb els borbònics. El fill Francesc Despujol es va quedar a defensar Barcelona, mentre el seu pare del mateix nom, que havia tingut una llarga activitat política i militar, es retirava a les seves terres de Sant Hipòlit de Voltregà. Joan de Pinós i Rocabertí, cavaller de l'orde de Sant Joan de Jerusalem, capità de la Coronela el 1706, ajudant general de Carles d'Àustria i gentilhome de cambra, es retirà a Centelles, mentre el seu germà, Josep Galceran de Pinós, marquès de Barberà per Felip V, va ser un dels principals dirigents polítics de la resistència i deportat després a Burgos, on va morir. També va romandre a la ciutat assetjada el primer marquès de Sentmenat, mentre el seu parent Manuel de Sentmenat i Lanuza, marquès de Castellidosrius, que el 1700 era l'ambaixador espanyol a la cort de Versalles, havia mort a Lima com a virrei de Felip V el 1710.

Sarcàstica va ser la sort dels germans Clariana i Gualbes, Antoni i Josep, partidaris declarats de l'Arxiduc.³⁸ Un d'ells feia burla dels botiflers que el 1705 deixaven Barcelona sota la protecció dels anglesos. Tots dos feren una carrera militar al servei de Carles d'Àustria, especialment en la conquesta de Sardenya el 1708, amb el seu propi regiment. Tanmateix el 1711 deixaren el servei i es retiraren a casa seva. Josep, que havia succeït el seu pare en el títol de comte de Munter, va ser extret pel càrrec de diputat militar en la renovació de la Generalitat que va tenir lloc el juliol de 1713 i es va apressar a renunciar per medi del seu procurador, però ni ell ni el seu germà pogueren sortir de Barcelona. Foren detinguts el 26 de juliol, quan intentaven anar a Sarrià. "Todo el sitio estuvieron en sus casas como en arresto, por liberarse del pueblo", com els botiflers que ells havien escarnit vuit anys abans.³⁹ Els germans Clariana van sobreviure més d'un quart de segle a la derrota. Encara Josep, que pertanyia des de 1701 a l'orde militar de sant Joan, va

38. Tanmateix, Josep havia estat un dels enviats per la Generalitat per donar la benvinguda a Maria Lluïsa de Savoia el 1701. UBILLA, pp. 347-348 ensems amb els germans Pons de Mendoza i Josep Marimon i Corbera, tots tres filipistes.

39. CASTELLVÍ, I, 518, II, 232, III, 690, 709, 714.

rebre de Felip V el 1741 l'encàrrec d'armar cavaller el mataroní Gaspar de Salla i Tarau. Quaranta anys abans, en nom de la Generalitat, havia rebut la reina Maria Lluïsa Gabriela de Savoia, en una ambaixada de la que formaven part els germans Pons de Mendoza (el comte de Robres i Miquel) i el primogènit del marquès de Cerdanyola, tots tres borbònics.⁴⁰

Un fet espectacular va ser la deserció de Josep Antoni Martí el juliol de 1714. Es tractava d'un dels vigatans sublevats l'any 1705, que havia estat al Congost amb les armes a la mà enfrontant-se a les forces del virrei Velasco. El 1713 havia estat nomenat general de batalla per la defensa de Barcelona. Castellví ens explica un veritable culebrot familiar protagonitzat pel seu germà Joan Baptista Martí i el seu cunyat Josep Antoni Morgull, que havien entrat en relació amb el general borbònic duc de Populi i induïren el general a passar informació a l'enemic i sembrar descontent entre els defensors. La deserció fou dolorosa perquè Martí era home de confiança del general Villarroel i molt estimat pel poble. Ja fora de Barcelona Joan Baptista Martí va mantenir correspondència amb el tinent general borbònic Miquel Pons de Mendoza i el marquès de Rupit, un altre dels aristòcrates partidaris de Felip V que havia sortit de Catalunya el 1709.⁴¹

Des de la nostra perspectiva ens sorprèn que al *Te Deum* per la victòria borbònica hi assistissin dos dels dirigents de la resistència: el comte de Plasència, protector del Braç Militar i el marquès de Barberà. El borbònic Francesc de Junyent i Vergós els indicà a Berwick com "los principales motores de la defensa" i el mariscal els digué: "señores, vivan sin zozobra, que lo que he prometido se cumplirá".⁴² El mateix Junyent havia acompanyat Patiño en l'acte de dissolució del Consell de Cent i tot seguit fou enviat per dissoldre la Diputació del General i el Braç Militar. Junyent havia estat membre de la Diputació com oïdor militar extret pel trienni 1696-1699, havia estat suspès del seu càrrec i desinsaculat per ordre del rei "per justos motius i usant de sa reial reserva" (10 de desembre de 1696). El consistori va intentar que se'l reposés en el càrrec i el rei s'hi va negar (febrer de 1697), però el 28 de maig de 1698 va ser

40. UBILLA, *Sucesión del Rey*, p. 347-348.

41. CASTELLVÍ, IV, pp. 116 i ss. SANPERE, *Fin de la nación*, p. 414.

42. CASTELLVÍ, IV, p. 315.

reposit. El rei declarava que la seva reposició es feia “per los bons informes del zel i mèrits i atenent també als serveis dels seus passats”. Sembla que el príncep de Hesse, virrei del Principat, havia intervingut en la recuperació de la plaça. Junyent li ho va agrair.⁴³ Set anys després s'haguessin pogut matar l'un a l'altre.

43. *Dietaris de la Generalitat*, IX, p. 714, 725, 894-895.

